

Legtöbbet talán finom verselemzéseivel adja Kiss Ferenc. A hasonlóságok közti lényegi különbségeket — melyek már az első korszak alkotásaiban is megmutatják azokat az emberi-művészi sajátosságokat, melyek majd leginkább megszabják Kosztolányi és Juhász Gyula további útját — azt, hogyan ölt formát filozófia és emberi magatartás Babitsnak és társainak műveiben, a verstechnikai felkészültségnek és az érzelmi élet költői megnyilvánulásainak kérdéseit egyforma alapos-sággal és hozzáértéssel kezeli, s figyelme a leg-  
próbb verstani elemeltől a kompozíció egészé-  
nek összehatásáig mindenre kiterjed. Ezen a téren Kiss Ferenc rövid tanulmánya az utóbbi évek enémű munkáinak legjobbjai közé sorolható. De hasonlóképp elemzi a leveleket is: figyelme soha nem áll meg a bennük foglalt tények számbavételénél, a gondolatok értékelésénél és értelmezésénél: szüntelenül olvas a sorok között is. Stílusfordulatokból, egy-egy visszatérő mozzanat „miért?”-jének felderítéséből, apró belső ellentmondások megvilágításával elemzi a bennük foglalt — esetleg lefojtott s talán íróik által önmaguknak sem minden esetben bevallott — érzéseket, gondolatokat.

Igaz, fejtegetései itt néha kisebb ellen-  
vetéseket is támasztanak. A barátok egymás-  
hoz való viszonyának változásait elemezve,  
itt-ott túlzottan is belemegy a részletekbe,  
figyelmen kívül hagyván, hogy a föllet ad-  
atok azért sok szempontból esetlegesek (pl.  
jónéhány válaszlevél hiányzik, mely pedig  
talán más megvilágítást adna az elemzett —  
nem is mindig fontos — jelenségeknek). Kérdé-  
ses tehát, hogy a túlzott részletesség nem for-  
dul-e néhol a visszajára; nem volna-e jobb  
megelégedni a fontosabb, általánosabb ér-  
vényű, de mindig egyszerre több adattal,  
következtetéssel valósziműsíthető tények  
elemzésével. (Hasonló a helyzet néhány gyen-  
gőbb fiatalkori versnek értékehez, jelentő-  
ségéhez képest túl részletes elemzésénél is.)

A versekből és levelekből összeállított ele-  
ven és sokszínű kép egésze a maga főbb vona-  
laiban azonban így is meggyőző, s a korabeli  
filozófiai-irodalmi hatásokkal való kapcsoló-  
dásuknak, a társadalom igazi életétől való  
elszigeteltségüknek stb. kimutatásával Kiss  
Ferenc munkája egyaránt hozzájárult ahhoz,  
hogy ez az egyéni arckokat kirajzoló kép meg-  
felelő hátteret kapjon.

Ami a kapott értékek ellenére is bizonyos  
ellenvéleményt szűl az olvasóban, az a tanul-  
mány kiindulópontjában, feladat-kitűzésé-  
ben rejlik. Igaz, három kiemelkedő fontos-  
ságú költő ifjúkori barátsága nem nélkülöz-  
heti az érdekességet, a téma határául pedig  
csakugyan ott kínálkozik az itt határkőül vá-  
lasztott esemény: a három barát első köteté-  
nek megjelenése, mely együtt jár kezdetben  
szoros és bensőséges barátságuknak bizonyos

fokú fellazulásával, megromlásával. De azért  
igazában mégis önkényes, vagy legalábbis  
külsődleges ez a határmegvonás. A tárgyalt  
költők egyikének pályáján sem mutatható  
ki ekkoriban döntő minőségi változás, így  
azután kitűnik, hogy a feldolgozott periódus  
teremtészetét döntő módon csupán személyi,  
nagyobb összefüggések szempontjából tehát  
*esetleges* körülmények határozták meg (ti. há-  
rom tehetséges, de még „be nem érkezett”  
fiatal ember egymásrautaltságának érzete;  
lelkesülni és haragudni, olvasni és írni  
egyaránt tudó, érző-gondolkodó egyetemis-  
ták társkeresési vágya). Ebből adódik a tan-  
ulmány olvasójában a benső kompozíció  
hiányának érzete. S ennek a hiányérzetnek  
a jogosságát igazolja a tanulmány végső  
összegezésének bizonytalansága is: a terje-  
delemhez képest egyáltalán nem kevés új és  
hasznos közlés, az említett, egyáltalán nem  
lebecsülendő részértékek ellenére nem egé-  
szen világos, hogy mi az, amit itt össze lehetne  
foglalni. Valamely életmű, mint egység köré  
nem koncentrált az író, de valamilyen élesen  
exponálható probléma köré sem (pl. filozó-  
fiai nézetek és a hatásukra született költői  
művek viszonyának kérdései, az induló pol-  
gári költészet általános jellemvonásai Ma-  
gyarországon, külföldi befolyások átformálá-  
sának mikéntje, élet és költészet viszonya).  
Így könyve igazában nem emelkedik a nél-  
külözhetetlennek és olvasmányosnak egy-  
aránt joggal nevezhető, de igazi egységet nem  
alkotó segédkönyv szintje fölé.

Valószínű, hogy szerzője nem is gondolt  
többre, amikor művét írta; amolyan elő-  
tanulmányok szánta egy nagyobb munká-  
hoz. Talán mégsem egészen igazságtalan cse-  
lekedet valami másnak, igényesebb feladat-  
nak a számonkérése — vagy legalábbis el-  
várása — Kiss Ferencről. Tanulmányának  
részletértékei nemcsak nagyobb, hanem ben-  
sőbb törvények szerint megszerkesztett írás-  
műbe kívánkoznak.

*Tamás Attila*

**Hatvany Lajos: Öt évtized.** Bp. 1960. Szép-  
irodalmi K. 629 l.

Posztumusz kötet ötven esztendő írásai-  
ból: a szűkebb értelemben vett magyar  
irodalmon kívül eső tanulmányok, cikkek,  
kritikák, publicisztikai írások gyűjteménye.  
Tárgyak világirodalom, történelem, színház  
és közcélet, mégis: ezer szállal fűződnek a  
Hatvany számára oly drága magyar irodalom  
történetéhez. Az ő írói magatartása ugyanis  
nem a rendszerező irodalomtörténészé, a  
részletvonatkozásokban elmélyülő filológusé,  
hanem a közíróé, a jelen harcaiban élő publi-  
cistáé, a világirodalom jelenségeit mindig a  
magyar irodalom számára közvetítő-felszívó  
kultúrpolitikusé. Az e kötetben közzétett

írások keletkezését sem a bűvárló tudós tervszerű kutatómunkája hívta életre, hanem a közélet pillanatnyi célszerűsége, az aktualitás ihlete, a konzervatív izléssel és életfelfogással vívott több évtizedes küzdelem napi követelményei.

Mindezt egyáltalán nem a kötet rovására mondjuk el: a Hatvany-írások lefontosabb formái erőnei, legfőbb külsőlegesen vonzereje táplálkozik ebből: a szellemes-guanyoros-vilódzó-sokszínű előadás, a stílus és a megformálás könnyed természetessége, élvezetessége, fordulatosság, szikrázó elevensége, jó értelemben vett „svádája”, a megjelenítés áramló lüktetése, esszéisztikus eleganciája, az író vitára állandóan kész polemikus hajlama, kiforrott érvelő tehetsége, szellemi párbajra mindig vállalkozó ébersége. S ezzel együtt, ezen túl Hatvany alkotásának alapvető — oly rokonszenves — sajátosságai: az érdeklődés kifogyhatatlan intellektuális izgalmak, a problémalátás sziporkázó, improvizatív frissessége, az átélés személyes érdekelttsége, lírai fűtöttsége, a megismerés szinte érzékenyen tapintható gyönyörűsége.

Az *Öt évtized* ciklusrendszere sűrített foglalatú, kvintesszenciája Hatvany alkotói jelességeinek. A kötet első főfejezete, az *Én és a könyvek* a világirodalomnak áldoz: Anatol France-ról, Taine-ról, Zoláról, Hofmannsthalról, Thomas és Heinrich Mannról, Goethéről írott tanulmányokat foglal magába. A *Csendes napok, hangos esték* című ciklus a színházé: Strindbergé, Hauptmanné, Wedekindé — a századforduló színpadi forradalmának nagyjaié. És Max Reinhardté: a színpadszerűség, a teatralitás, a képi látványosság bajnokáé. Harmadik ciklusa, az *Olvasó Benedek kalandjai* az irodalomélvező Hatvany jegyzeteit, olvasónapló-forgácsait, tárcáit, időszerű irodalmi reflexióit gyűjti együvé. A múlt századi magyar liberalizmus nagy történéseinek (és nagy emigránsainak), Szalay Lászlónak és Horváth Mihálynak arcélét idézi fel az *Urak, polgárok, parasztok* című negyedik ciklus, helyet adva a Wesselényi Miklósról szóló szép esszének is. A rendi-nemesi Magyarország rombolóját mutatja meg ebben az írásban Hatvany, azt a politikust, aki a liberális eszméket elsők közt felítette mélyreható szociális követelésekkel. A kötet záró *Két portré* a gyűjtemény legkiemelkedőbb része: itt kapott helyet a Kertbeny Károly Máriáról alkotott arckép, ez a pesti polgári biedermeier világát idilli színekben, ugyanakkor enyhe ironiával felidézett, novellisztikus korrajz és családi regé; valamint az utolszor említett, de elsőrangú jelentőségű Bölöni Farkas Sándor-tanulmány, a „demokrácia Columbusa”-ról alkotott szuggesztív vallomás: e gazdag személyességű, lírai-írói, ugyanakkor tényeken s a kor meglevenítésén alapuló támadás a rendiség s a

nemesi kiváltságok országa, Werbőczy hona ellen.

Szóljanak bár ez írások az emberi művelődés legváltozatosabb szféráiról, végighúzódik rajtuk a Hatvany-életmű legmaradandóbb értéke: a demokratikus elvek iránti rajongó tisztelet, a fél évszázadon át töretlen progresszív állásfoglalás, a polgári radikális eszmék és eszmények oly szolgálata, mely nem nézi kritika nélkül a polgárság romlását, régi ideáljainak megcsúfolását s nem zárkózik el a szocializmus igazságaitól sem. A haladó polgárság legjobb hagyományainak volt méltó képviselője Hatvany Lajos. Halála után megjelent kötete pedig méltóképp képviseli mindazt a szellemi-morális értéket, melyet ő hagyományozott ránk, a szocialista utókorra.

Fenyő István

**A Fészek.** Emlékkönyv a Fészek Klub alapításának 60. évfordulójára. Bp. 1962. Gondolat K. 281 l.

Az emlékek és emlékezések értékét sok minden adhatja: azonban az egyén emlékei csak akkor válhatnak társadalmi értéké, a tartalmuk, színvonaluk, mondanivalójuk tüntet egy ember szűk világán, ad valamit a közösségnek.

A Fészek művészklub életének 60. évfordulójára megjelent kötet ilyen emlékezések gyűjteménye. A spontán, szabadon áradó emlékezésekből, a lazán szerkesztett kötetből mégis hiteles kép vázlatra áll össze a Fészek múltjáról, szokásairól, eseményeiről és első sorban a Fészek-lakókról: művészekről, írókról. Az írások összessége megmutatja a kor — a század első évtizedei — művészeinek társadalmi helyzetét, körülményeit. A Fészek — amit saját erőből hoztak létre, majd tagdíjakból, kártyapénzből tartottak fenn — valóban fontos központjává vált az ország művészeti életének.

Nagy emberek — többnyire régvolt emberek — nyomaiban járnak az emlékezők, eleven közelségbe hozzák azokat is, akik rég elhagyták soraikat. Látjuk őket pihenés, szórakozás, vita, tréfacsínálás és munka közben.

A kis történetek, anekdoták véletlen, személyes, apró emlékek, de felhívják a figyelmet arra a lehetőségre, amit nemcsak az élő művészeknek adhat a Fészek, hanem az irodalomtörténetnek is. Mert az irodalomnak adott: sok író élményszerző, alkotó műhelye volt. Az emlékkönyv tartalmából csak néhány nevet idézek: első sorban Molnár Ferencét, akinek állandó tartózkodási helye volt. Illés István elbeszéléséből megtudjuk, hogyan szerezte Molnár élményeit a Liliom